

AHARON APPELFELDİN YARADICILIGINDA HOLOKOST MÖVZUSU

Hər bir xalqın ədəbiyyatı onun tarixi ilə, mədəni həyatı ilə sıx şəkildə bağlıdır. Eləcə də yəhudi xalqının ədəbiyyatına nəzər salsaq, görürük ki, bu ədəbiyyat tarixlə bərabər addımlayır. Xalqın mədəniyyətini, etnoqrafiyasını, adət-ənənəsini özündə cəmləyir. XX əsrin II yarısındakı ədəbiyyata nəzər salsaq, biz görə bilərik ki, yəhudi xalqının tarixi keçməklə müharibələrlə əhatəli olduğuna, müharibələr dövrü olduğuna görə ədəbiyyatda da bu öz əksini tapmışdır. Təbii ki, yəhudilər ölkə daxilində gedən müharibələri öz əsərlərində əks etdirlərsə də, eyni zamanda, ölkə xaricində yaşayan yəhudilərin həyatını da, müharibə ilə bağlı faciələrini də əks etdirmişdir. Buna misal olaraq, biz Holokost mövzusunda götürə bilərik. Bəs Holokost nədir? Holokost Yəhudi Soyqırımı və ya HaŞoah (İbricə: הַשׁוּאָה fəlakət mənasına gəlir) Adolf Hitler liderliyindəki Nasist Almaniyası dövründə Heinrich Himmler rəhbərlik etdiyi SS qüvvələri tərəfindən işğal olunan sərhədlər içərisində olan 6 milyon yəhudinin sistematik şəkildə öldürüldüyü soyqırımıdır (1). Holokost həm də yəhudilərin dini mərasimlərində yandıraraq Tanrıya təqdim etdikləri məhsuldur. Doğrudur, Holokost yəhudilərə qarşı törədilmiş bir soyqırımıdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Holokostda yalnız yəhudilər deyil, əlillər, homoseksuallar, döyüşdə əsir düşmüş insanlar, “qaraçılar” və hətta faşizmə qarşı durmuş almanlar belə qətlə yetirilmişdir. Bu insanların faşizmə görə öldürülmə səbəbləri “yaşama haqqı olmayan aşağı irq” olmalarıdır. Bütün bunlar nəzərə alınarsa, Holokost qurbanlarının sayı 17 milyona qədər çatır ki, bu, həqiqətən, böyük bir faciədir. Bu nəin ki yəhudilərə, bütün insan irqinə təsir edən ağır bir fəlakətdir. Elə bu səbəbdəndir ki, bu mövzuyla bağlı "Schinderlin siyahısı", "Həyat gözəldir", "Pianist", "Zolaqlı pijamalı uşaq" və s. adlı filmlər yaradılmış, kitablar yazılmışdır. Bu filmlərin və kitabların hər birində tarixin qanlı səhifələri mükəmməl bir şəkildə əks olunmuşdur. Yəhudilərin hüquqlarının necə əlindən alınması, bəzi təməl qidalardan belə onlara satılmasının qadağan olunması, yəhudi olduqlarını bildirmək üçün yəhudilərin üzərlərində Davudun ulduzu simvolunun asılma məcburiyyəti, yəhudilərin şəxsi mülklərinin qarət olunmaları, xəstələrə dərman belə verilməməsi və ən sonda məhkəməyə belə müraciət etmə hüquqlarının olmaması, bütün bunlar filmlərdə çox gözəl əks olunsa da, izlərkən bunların gerçək olduğunu bilmək belə insan psixologiyasına təsir edir. Çünki bu filmlərin sonunda yəhudilər toplanaraq sıralı bir şəkildə qaz sobalarında diri-diri öldürülür və təəssüf ki, bunlar hamısı gerçək bir fəlakət, bir soyqırımıdır.

Holokostla bağlı yazan müəlliflər yəhudi ədəbiyyatında yetərincə öz sözünü deyib. Buna misal olaraq, biz nəhəng üçlüyü göstərə bilərik. Holokost faciəsinin yaşandığı dövrdə yaşamış, bu faciələrin canlı şahidi olmuş bu nəhəng üçlük sonrakı həyatlarında da bu faciəni unutmamış, son günlərində Holokostla bağlı həyatı əks etdirən əsərlər yazmağa davam etmişdir. Bu nəhəng üçlükdən biri Amos Ozdur. İsraili yazar Amos Oz və ya əsl adı ilə desək, Amos Klausner 1939-cu il mayın 4-də anadan olmuşdur (2, s. 30). İsraildəki sülh təşkilatı Peace Now hərəkatının qurucularından biri olan Amos Oz həmişə İsrail-Fələstin münaqişəsindəki sülhsevər mövqeyi ilə tanınsa da, özü 1967-ci ildə Altıgünlük müharibədə, 1973-cü ildə Yom Kippur müharibəsində iştirak etmişdir. Görünür, onun Peace Now hərəkatına qoşulması da elə bu səbəbdəndir. Holokost mövzusunda əsərlərinə, yazılarına görə o, 1998-ci ildə "İsrail Ədəbiyyat mükafatı"na, 2002-ci ildə isə "İfadə Azadlığı" mükafatına layiq görülmüşdür. Amos Oz özünəməxsus qələmi ilə yazıb yaratmış, həm uşaqlara, həm böyüklərə xitab edən müxtəlif janrlı əsərlər yaratmışdır ki, bunlardan "Kənd həyatından incilər", "Yəhudiyə görə İncil", "Velosipetim və ilk eşqim", "Dostlar arasında", "Eşq və qaranlıq" kimi bir çox əsərlərin adlarını qeyd edə bilərik ki, yenə də, mənim fikrimcə, bunlardan heç biri Holokost mövzusunda yazdığı "Yaşam və ölüm qafiyələri" və onun şah əsəri olan "Qara qutu" əsərinə çata bilməz. Nəhəng üçlükdən bir digəri isə Benjamin Tamuzdur. 1919-cu ilin iyulunda dünyaya gözlərini açmış Benjamin Tamuz bir jurnalist, rəssam, tənqidçi, heykəltaras və hər şeydən əvvəl Holokostla bağlı yazıb-yaratmış İsraili bir yazar idi (2, s. 49). Beş yaşında ikən ailəsi ilə birgə Fələstinə köçən Benjamin Tamuz orada bir İbrı Liseyinə getmiş və hələ gənc yaşlarında Kənan hərəkatının bir üzvü olmuş, daha sonralar isə Kommunist təşkilatına qoşulmuşdur. 1979-cu ildən 1984-cü ilə qədər Oxford Universitetinə qonaq müəllif olaraq dəvət edilmiş Benyamin Tamuzun ən məşhur əsərlərindən Anarın azərbaycan dilinə tərcümə etdiyi "Üfüq" əsərini və dünyaca məşhur, özlüyündə Qurban Səidin "Əli və Nino" əsərini xatırladan "Minatours" əsərlərinin adlarını qeyd etmək mümkündür. Nəhəng üçlüyün ən böyük nümayəndələrindən bir digəri isə Aharon Appelfelddir. Maraqlıdır ki, 16 fevral 1932-ci ildə anadan olan Aharon Appelfeld ömrünün sonuna qədər Holokost mövzusunda yazıb yaratmışdır (3). Bəs buna səbəb nə olub? O bir ömür boyu bu mövzuda yazıb və yorulmayıb. Yeni-yeni sujetlər, yeni-yeni obrazlar yarada bilib. Səbəb isə müəllifin özünün Holokost iştirakçısı olması və tam təsadüf nəticəsində sağ qalmasıdır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, atasını ölmüş bilən Aharon Appelfeld illər sonra Nasist düşərgəsindən sağ çıxanların arasından atasının adını tapıb onunla qovuşmuş, lakin bu o qədər təsirli bir səhnə olmuşdur ki, Appelfeld yaradıcılığı boyunca bu mövzuda yazı bilməmişdir. Aharon Appelfeldin yaradıcılığı boyu qələmə aldığı əsərlərdən bəzilərinin adlarını çəkək. O, 1962-ci ildə "Ashan Achshav", 1963-cü ildə "Bagai Haporeh", 1965-ci ildə "Kfor Al Haaretz", 1968-ci ildə "Bekomat Hakarka", 1971-ci ildə "Adanei Hanahar" və "Haor Vehakutonet", 1973-cü ildə "Keishon Haayin", 1975-ci ildə "Kemeah Edim" və "Shanim Veshaoth", 1978-ci ildə "Tor Haplaot", 1979-cu ildə "Masot Beguf Rishon" və "Badenheim Ir Nofesh", "1980-ci il də "Makot Haor", 1983-cü ildə "Hakutonet Vehapasim" və "Tzili:Sipur Haim", 1985-ci ildə "Beet Ubeona Ahat", 1988-ci ildə "Ritzpat Esh Keter", 1989-cu ildə "Katerina", 1991-ci ildə "Mesilat Barzel", 1994-cü ildə "Layish", 1995-ci ildə "Timyon", 1997-ci ildə "Michreh Hakerach", 1999-cu ildə "Sipur Hayim" və "Kol Asher Ahavti", 2000-ci ildə "Masa El Hachoref", 2001-ci ildə "Layla Veod Layla", 2003-cü ildə "Pitom

¹⁰¹ Bakı Dövlət Universitetinin Ərəb filologiyası kafedrasının magistrantı.. Email: aydanhuseynli19@gmail.com

Ahava”, 2004-cü ildə “Pricha Prait”, 2005-ci ildə “Polin Eretz Yeruka”, 2006-cı ildə “Pirchei Haafela”, 2007-ci ildə “Chayim Shlemim”, 2008-ci ildə “Vehaza am Od Lo Nadam”, 2010-cu ildə “Haish Shelo Pasak Lishon”, 2011-ci ildə “Mayim Adirim”, 2012-ci ildə “Ad Chod Hatzaar”, 2013-cü ildə “Avi Veimi” və “Yalada Shelo Min Haolam Hazeh”, 2014-cü ildə “Yamim Shel Behirut Madhima”, 2015-ci ildə isə “Leilot Kayitz Arukim” adlı əsərlərini qələmə almışdır.

Bu məqalədə isə biz daha çox onun “Katerina” və “Badenheim” əsərlərinə diqqət yetirib yer ayıracığıq. Appelfeld “Katerina” (4) romanında müharibə dövründən, onun əzablı günlərindən bəhs etdiyi halda, “Badenheim” (5) romanında isə müharibədən əvvəlki günlərdən bəhs edir. Appelfeld “Badenheim” romanında daha çox yəhudilərin fikirlərindən, onların ana torpaqlarına dönmə istəklərindən bəhs edərkən, “Katerina” romannında isə tam əksinə heç bir yəhudinin səsini eşitmək istəmir. Onun yerinə Rutenyada anadan olan, yəhudilərə nifrət hissi ilə böyümüş bir qızın dilindən yəhudiləri təsvir etmişdir. Hər iki əsərində də o, yəhudi dini bayramlarından danışmış, ibri mənşəli sözlərdən istifadə etmiş, dini ayin icra edən, Şabat günü dua oxuyan insanları təsvir etmişdir. Məsələn: hər iki əsərdə də “koşer”dən bəhs etmişdir. Koşer Müsəvi şəriatına görə təmiz sayılan, dini adətlərə görə hazırlanmış halal qidadır. “Badenheim” romanında bu belə aydın izah olunmadan adı çəkilir, lakin “Katerina” romanında isə dönə-dönə ət ilə südü bir-birinə qatmamağın önəmi vurğulanır. Yeri gəlmişkən, bunu da qeyd edim ki, “Katerina” romanında özünü yəhudilərin içərisində tapan qız hər an yəhudi adət-ənənələrinə məruz qalır, hətta özü də ibadət etməyə, bayramları qeyd edib dua etməyə başlayır. “Badenheim” romanında isə bunların önəmi çox da vurğulanmır, hətta öz torpaqlarından qovulmuş, Polşanın “Badenheim” qəsəbəsində məskunlaşmış yəhudilər tədricən öz dillərini unutmuş, hətta onların xaxamları belə anlaşılmayan bir ləhcə ilə yarı ibri, yarı arami dilində danışır. Xaxamdan danışmışkən, qeyd etmək mütləqdir ki, xaxam sözünün özü də ibri mənşəli olub “müdrük” mənasına gəlir. “Badenheim” əsərində “kantor”-sinaqoq ayinlərində ibadət edənlərin lideri, “kifir”- Müsəvi olmayanlara verilən ad, “ostjuden”- şərqi Avropa ölkələrindən köç edən, xüsusən, yoxsul, kirli, kobud insanlar olaraq qəbul edilib alçaldılan yəhudi qrupu, “yanuka”-dahi uşaq kimi yəhudi mənşəli sözlərdən istifadə edilmişdir. “Katerina”da isə “Şabat”, “Yom Kippur”, “Roş-ha-Şana, “Sukot” və s. kimi yəhudi dini bayramlarının adları qeyd olunmuşdur. Bundan başqa “Badenheim” də personajlar əsərin əvvəlində optimist idilərsə, artıq əsərin sonunda pessimist olmağa və yaxud əksinə olmağa başlayır, Badenheimdəki yəhudi cəmiyyəti arasında çaxnaşmalar yaranır, yəhudi əsilli camaat bir-birləri ilə dalaşmağa başlayır. Hətta hava şəraiti belə dəyişir. Əsərin əvvəlində açıq, günəşli hava yerini qara buludlara buraxır ki, bütün bunlarla yazar əslində, yaxınlaşan faciədən xəbər verir. Amma hər kəs yaxınlaşmaqda olan bu böyük fəlakəti qəbullanmağı rədd edir. “Katerina”da isə bir çox personaj Katetinin həyatından gəlib keçir ki, bu personajların hər birinin bir yəhudi olması da yazarın kiçik bir oyunudur. O, əslində, bütün bu yəhudi personajlarla baş qəhrəmanımızı böyütməyə və onu yəhudi həyatı ilə tanış olmağa məcbur edir. Hər iki əsərdə də Holokostun izləri və Holokostun gələcəyinə dair işarələr mükəmməl şəkildə əks olunmuşdur. Düzdür, “Badenheim” hələ o dəhşətli faicədən, Holokostdan əvvəli təsvir edir, lakin yenə də ən az Holokostda gedən hadisələri, faciələri təsvir edən “Katerina” qədər təsiredici və tükürpərdicidir. Məsələn: əcazını qarət edərək özlərinə gələcək, hiss etdikləri çətin günlər üçün dərman götürən, daha sonra heç bir azuqə, heç bir xoşbəxt edəcək bir şey tapmadıqda bunlardan istifadə etməyə başlayan, beyinlərini “rahatlaşdırmağa” çalışan, gələcək bəlalardan uzaqlaşmaq istəyən bu yəhudi əsilli insanları “Katerina” romanında Benjaminin dəhşətli ölüm səhnəsinin, atasız qalan uşaqların göz yaşlarının, Katerinin məhz yəhudi olduğu üçün öldürülən bir neçə aylıq uşağının və yəhudilərin əslində günahları olmadığını anlayıb onların tərəflərini tutduğu üçün həbsə girən Katerinin bir xəbərçisidir. “Badenheim” romanında “Təmizlik Şöbəsi” tərəfindən təmsil edilən Nasist rejimi qəsəbəni bağlamağa və sakinlərini Şərqi Avropaya daşımağa hazırlanmağa başlayır. Bir-birlərini günahlandırmağa və ağıllarını itirməyə başlayan əhali yaxınlaşan qiyaməti rədd edir, optimist olmağa davam edir (6). “Təmizlik Şöbəsi” isə onları doğma torpaqlarına aparmaq adı altında bütün yəhudiləri qeydə alır, onları sorğu-suala cəlb edirlər. Əslində, bu “Katerina” romanında da bəhs edilən, insanları amansızcasına qətl edən, Benjamin, Rose’u, Katerinin onları öldürməsinlər deyər, Ruten dilini öyrətdiyi Benjaminlə Rose’un uşaqları Musa və İbrahimi, Hennie’i, Sofu, Katerinin Benjaminin xatirisinə adını Benjamin qoyduğu oğlunu məhz yəhudi olduğu üçün gözünü belə qırpmadan öldürən, yəhudi əsilli uşağa belə insaf hissi duymayan, vicdanını itirmiş həmin o “Təmizlik Şöbəsi”dir.

Əslində, bu günahsız insanlar hər bir şeydən xəbərsiz idilər və “lənətlənmiş olan bu xalqın “Nasistlərin dediklərinə görə günahı böyük idi. Axı “onlar insan öldürüblər, onlar lənətlənmişdilər” Və gerçək budur ki, “insan öldürürlər” iddiası ilə öldürülən günahsız insanların, körpələrin amansızcasına öldürülməsinin nə dərəcədə düzgün olması mübahisə mövzusu belə ola bilməz. Aharon Appelfeld əsərlərindəki personajları yaradarkən çox da uzağa getmir, o yaratdığı personajları öz həyatından ilhamlanaraq qələmə alır, yaradır. “Katerina” romanında o, Katerinin simasında ona yardım edən bütün qadınları təsvir edir, Katerinin uşaqlara Ruten dilini öyrətməsi əslində, Nasist düşərgəsindən sağ çıxmasında böyük payı olan dayəsinin ona ukraynca öyrətməsinin təsviridir. Katerinin anasının onu atasından qoruması isə əslində, Appelfeldin erkən yaşda itirdiyi anasının onu bütün pisliklərdən qorumasının təsviridir. “Badenheim”dəki yəhudi əsilli musiqiçilər, xaxamlar, yarı ibri, yarı aramicə danışan insanlar, hər iki əsərdəki bayramlarda ayinlər icra edən, dualar edən, halal nemətlərdən istifadə edən, ətlə südü bir-birinə qatmayan, lazım gəlmədikcə danışmayan, boş söhbətlərdən uzaq durub başları işlərinə qarışmış bütün o yəhudilər isə əslində, Aharon Appelfeldin həyatı boyu qarşılaşdığı, bəlkə də, ölümə məruz qalmış yəhudilərdir.

Bunu da qeyd etmədən ötmək olmaz ki, Appelfeldin qələmi çox kəskin idi, o, gerçəkləri deməkdən heç vaxt çəkinməmişdir. Və əsərlərinin məzmunun gözəl bir şəkildə yazılıb, xüsusən də, sonlarının müəmmalı, qeyri-müəyyən və bir o qədər də təsirli verilməsi onun nə qədər mükəmməl bir yazar olduğuna işarədir. Yeri gəlmişkən, bu əsərlərində sonluğunu qeyd etmək istəyirəm, “Badenheim”də çirklə, çirkin bir vəqona mindirilərkən ölümə aparılan yəhudilərdən biri “Vəqonlar çox

kirlidir, demək ki, çox uzağa getməyəcəyik” deyir. (5, s. 190) . Katerina isə “heyf ki, ölümlər danışa bilmir.”(6, s. 291) sözləri ilə bitir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. <https://az.wikipedia.org/wiki/Holokost>
2. İsrail yazıçıların hekayələri. Bakı: Azər məsr, 2000, 183 s.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Aharon_Appelfeld
4. Aharon Appelfeld. Katerina. New York: United States by Random House, 1992, 292 s.
5. Aharon Appelfeld. Badenheim. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık ve Sanayi AŞ. 2007.200 s.
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Badenheim_1939

Açar sözlər: Holokost, Amos Oz, Benjamin Tamuz, Aharon Appelfeld, Katerina, Badenheim

Ключевые слова: Холокост, Амос Оз, Бенджамин Таммуз, Аарон Аппельфельд, Катерина, Баденхайм

Key words: Holocaust, Amos Oz, Benjamin Tamuz, Aharon Appelfeld, Katerina, Badenheim

Aydan Hüseynli “Aharon Appelfelin yaradıcılığında Holokost mövzusu”

Xülasə

Hər bir xalqın ədəbiyyatı onun tarixi ilə sıx bağlıdır. İsrail ədəbiyyatı da eyni ilə bu şəkildədir. Belə ki, XX əsrin ikinci yarısındakı ədəbiyyata nəzər salsaq, biz daha çox XX əsrin I yarısının sonlarında baş verən Holokost faciəsindən yazıldığını görürük. Holokost yəhudi xalqının tarixində unudulmaz bir faciədir. Tarixin bu qanlı səhifələri ədəbiyyata da təsirsiz ötüşməyib. Holokost mövzulu əsərlərdən danışarkən biz mütləq şəkildə nəhəng üçlükdən danışmalıyıq. Nəhəng üçlük deyərkən Amos Oz, Benjamin Tamuz və Aharon Appelfeld başa düşülür. Hər üç yazar müharibənin şahidi olmuş, Holokostun faciəvi tərəfini görmüş və yaradıcılıqlarında dönə-dönə bu mövzuya toxunmuşdur. Hər biri Holokostu özünə məxsus şəkildə təsvir etmişdir. Yazarlar Holokostu xalqın gözündən, görmək istədikləri kimi, siyasi baxımdan və s. şəkildə təsvir etmişlər. Appelfeld isə daha çox xalqın gözündən bu faciəni təsvir etmiş, gerçəkləri bütün çıpaqlığı ilə deməkdən heç vaxt çəkinməmişdir. O, “Katerina” romanında müharibənin gerçəkliyindən, müharibə dövründən yazmışdır. Bundan başqa həm də yəhudi adət-ənənələrindən bəhs etmiş, yəhudilərin dini bayramlarında etdiyi dualardan, çox səssiz bir insan olmalarından, halala, harama önəm vermələrindən bəhs etmişdir. “Badenheim” romanında isə müharibədən əvvəlki günlərdən bəhs etmişdir. Yəhudi əsilli insanların qeydə alınmasından, ərzağın bitməsindən, insanların bir-birlərini qınamasından bəhs olunur. Appelfeld öz təsiredici qələmi ilə seçilir və hər iki roman təsiredici və müəmmalı şəkildə bitərək oxucunu düşündürür.

Айдан Гусейнли “Тема Холокоста в творчестве Аарона Аппельфельда”

Резюме

Литература каждого народа тесно связана с его историей. Израильская литература такая же. Итак, если мы посмотрим на литературу второй половины 20 века, то увидим, что в ней в основном написано о трагедии Холокоста, случившейся в конце 1-й половины 20 века. Холокост – незабываемая трагедия в истории еврейского народа. Эти кровавые страницы истории оставили след в литературе. Говоря о произведениях на тему Холокоста, мы обязательно должны говорить о большой тройке. «Большая тройка» – это Амос Оз, Бенджамин Тамуз и Аарон Аппельфельд. Все три писателя были свидетелями войны, видели трагическую сторону Холокоста и неоднократно затрагивали эту тему в своих произведениях. Каждый описал Холокост по-своему. Авторы описали Холокост глазами народа, так как они хотели видеть, с политической точки зрения и т.д. Аппельфельд же, больше описывал эту трагедию глазами народа и никогда не стеснялся говорить правду во всей ее наготе. В своем романе «Катерина» он писал о реалиях войны и военного периода. Кроме того, он также говорил о еврейских обычаях и традициях, о молитвах евреев в их религиозные праздники, о том, как быть очень молчаливым человеком, и о важности халяля и харам. В романе «Баденхайм» он рассказал о днях до войны. В нем говорится о регистрации лиц еврейского происхождения, о нехватке продуктов, об осуждении людей друг друга.. Аппельфельд отличается впечатляющим почерком и оба романа заканчиваются впечатляюще и загадочно, заставляя читателя задуматься

Aydan Hosseinli “The theme of the Holocaust in the works of Aharon Appelfeld”

Summary

The literature of each nation is closely related to its history. Israeli literature is the same. So, if we look at the literature of the second half of the 20th century, we will see that it is mainly written about the tragedy of the Holocaust, which happened at the end of the 1st half of the 20th century. The Holocaust is an unforgettable tragedy in the history of the Jewish people. These bloody pages of history have left the impact on literature. When talking about Holocaust-themed works, we definitely have to talk about the big three. The Big Three refers to Amos Oz, Benjamin Tamuz and Aharon Appelfeld. All three writers witnessed the war, saw the tragic side of the Holocaust and repeatedly touched on this topic in their works. Each has described the Holocaust in its own way. The authors described the Holocaust through the eyes of the people, as they wanted to see it, from a political point of view, etc. Appelfeld, on the other hand, described this tragedy more through the eyes of the people and never hesitated to tell the truth in all its nakedness. In his novel "Katerina", he wrote about the reality of the war and the war period. In addition, he also spoke about Jewish customs and traditions, Jewish prayers on their religious holidays, about being a very quiet person, and about giving importance to halal and haram. In the novel "Badenheim" he talked about the days before the war. It talks about the registration of people of Jewish origin, the running out of food, people condemning each other. Appelfeld is distinguished by his impressive handwriting and both novels end in an affecting and mysterious way that leaves the reader thinking.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova